

Rada Najwyższa Republiki Łotewskiej

Maj 1993

Danuta Łukasz

Raport

Nr 44

W maju 1990 r. Rada Najwyższa Łotewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej uchwaliła Deklarację o Przywróceniu Niepodległości Republiki Łotewskiej, która przewidywała okres przejściowy do czasu przeprowadzenia wolnych wyborów i ukonstytuowania się Sejmu (Saeima).

Rada Najwyższa Republiki Łotewskiej, uznała się za organ tymczasowy nie posiadający legitymacji do dokonania pełnej reformy ustrojowej. Częściowe regulacje dotyczące zasad funkcjonowania naczelnych organów państwa, wprowadzane sukcesywnie w latach 1990-1992, nawiązują do Konstytucji z 1922 r. i tradycji pierwszej Republiki Łotewskiej

Wybory do Sejmu łotewskiego odbędą się w dniach 5 i 6 czerwca 1993 r.

Historia parlamentaryzmu łotewskiego

Łotewski system przedstawicielski posiada dwie bardzo odmienne tradycje związane z dwoma wyraźnie wyodrębnionymi etapami rozwoju państwowości łotewskiej: Republiki Łotewskiej istniejącej w latach 1918-1940 i Łotewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej wchodzącej w skład ZSRR w latach 1940-1991.

Łotwa jako suwerenne państwo jednoczące etniczne ziemie łotewskie powstała w 1918 r. w wyniku procesu emancypacji narodowej i społecznej Łotyszy w XIX w.

Od XII w. północno-wschodnie wybrzeża Bałtyku, zwane Inflantami i obejmujące obszar współczesnej Łotwy i Estonii, stanowiły teren ekspansji Niemców i Duńczyków, w późniejszych wiekach do rywalizacji o panowanie nad Inflantami dołączyły Szwecja, Rzeczpospolita i Rosja.

W średniowieczu Inflanty składały się z księstw duchownych (biskupstw), samodzielnych miast oraz posiadłości Zakonu Inflanckiego, który dążył do utworzenia na tych terenach jednolitego państwa. Wyższe warstwy społeczeństwa w Inflantach tworzyli niemieccy rycerze i szlachta oraz niemieckie mieszczaństwo.

W drugiej połowie XVI w. Inflanty utraciły niezależność polityczną. W 1561 r. Szwecja zajęła Estonię. Po sekularyzacji Zakonu, księstwa Kurlandii i Semigalii (południowa część Inflant) poddały się zwierzchnictwu Rzeczypospolitej, reszta zaś Inflant została włączona do Wielkiego Księstwa Litewskiego (1566 r.). Inflanty miały swoich przedstawicieli w Sejmie i w Senacie Rzeczypospolitej. Część znacznych rodów inflanckich spolonizowała się.

Po okresie wojen polsko-szwedzkich (1660 r.) północna część Inflant aż po rzekę Dźwinę przeszła pod panowanie Szwecji, która z kolei utraciła te tereny wraz z Estonią na rzecz Rosji w wyniku Wojny Północnej (1700-1721 r.). Po trzecim rozbiore Polski cały obszar historycznych Inflant znalazł się w granicach Imperium Rosyjskiego.

Na mocy traktatu pokojowego z Nystad (1721 r.) prowincje bałtyckie otrzymały szeroką autonomię, a niemieckojęzyczna szlachta utrzymała swoje przywileje, potwierdzane przez kolejnych carów.

Przemiany ekonomiczne i polityczne drugiej połowy XIX w. przyczyniły się do pojawienia się silnych dążeń emancypacyjnych wśród Łotyszy. Ruch Odrodzenia Narodowego (zwany w polskiej historiografii ruchem młodołotewskim), obok swego nurtu kulturalnego, silnie eksponował kwestie ekonomiczne: rozwijano spółdzielnie kredytowe, które pomagały Łotyszom w nabywaniu na własność gospodarstw rolnych i tworzeniu warsztatów rzemieślniczych, prowadzono planowy wykup nieruchomości miejskich. W okresie rewolucji 1905 r., która na ziemiach łotewskich przebiegała pod hasłami zarówno społecznymi jak i narodowymi, działały już łotewskie partie polityczne podnoszące problem autonomii narodowej w ramach Imperium Rosyjskiego. W kolejnych Dumach (1906, 1907, 1907-1912, 1912-1917) zasiadało kilku rdzennych Łotyszy.

W kwietniu 1917 r. rosyjski Rząd Tymczasowy uznał autonomię Łotwy. Ze względu na toczące się działania wojenne uniemożliwiające przeprowadzenie wyborów na wszystkich terenach zamieszkałych przez Łotyszy, dopiero w końcu następnego

roku powstała Łotewska Rada Ludowa reprezentująca większość łotewskich partii i ugrupowań politycznych. 18 listopada 1918 r. Rada Ludowa ogłosiła Deklarację Niepodległości, która stwierdzała, że Łotwa jest niezależną, demokratyczną republiką zjednoczoną w granicach etnicznych oraz że ustroj państwa i podstawy jego stosunków z innymi państwami zostaną określone przez Zgromadzenie Ustawodawcze. Jednocześnie przyjęto Deklarację o Zasadach Politycznych, która głosiła, że najwyższą władzę w państwie sprawuje Rada Ludowa oraz Rząd Tymczasowy. Później włączono do deklaracji przyjętą przez Radę Ludową ustawę, na mocy której Rząd Tymczasowy został wyposażony w pełną władzę wykonawczą. Deklaracja o zasadach politycznych była w istocie prowizoryczną konstytucją.

Równolegle do Łotewskiej Rady Ludowej powstał drugi, konkurencyjny ośrodek władzy w Łotwie w postaci rządu radzieckiego, który proklamował Łotewską Republikę Rad i przyjął Konstytucję wzorowaną na Konstytucji Rosji z 1918 r. Rząd radziecki rozwiązał się na początku 1920 r., po odparciu przez oddziały lojalne wobec Rady Ludowej ofensywy Armii Czerwonej.

Wybory do Zgromadzenia Ustawodawczego zostały przeprowadzone w kwietniu 1920 r., po ostatecznym oswobodzeniu kraju. Do czasu przyjęcia Konstytucji łotewska konstytuanta oprócz swego podstawowego zadania spełniała również zwykłe funkcje parlamentu, a jej przewodniczący rolę głowy państwa.

Przy opracowaniu tekstu Konstytucji analizowano rozwiązania konstytucyjne wielu państw europejskich. Największy jednak wpływ na ostateczny kształt pierwszej łotewskiej ustawy zasadniczej wywarła Konstytucja Republiki Weimarskiej.

Konstytucja Republiki Łotewskiej, uchwalona 15 lutego 1922 r., ustanawiała ustroj parlamentarno-gabinetowy o wyraźnej przewadze uprawnień ciała ustawodawczego nad władzą wykonawczą. Postanowienia uważane za podstawy ustroju państwa zostały zawarte w artykułach 1, 2, 3 i 6, stanowiących, że Łotwa jest niepodległą republiką demokratyczną (art. 1), w której władza zwierzchnia należy do narodu (art. 2), terytorium państwa składa się z Liwonii, Latgalii, Kurlandii i Semigalii w granicach ustalonych przez traktaty międzynarodowe (art. 3), Sejm zaś (Saeima) wybierany jest w wyborach powszechnych, równych, tajnych i proporcjonalnych (art. 6).

Jednoizbowy parlament składał się ze 100 posłów wybieranych na trzyletnią kadencję. Czynne i bierne prawo wyborcze przysługiwało wszystkim obywatelom powyżej 21 roku życia. Zgodnie z ordynacją wyborczą 7 osób mogło zarejestrować się jako partia i zgłosić listę wyborczą podpisaną przez co najmniej 100 wyborców. Warunkiem wejścia partii do parlamentu było uzyskanie 2% ogólnej liczby głosów.

Zgodnie z Konstytucją wyborcy nie mogli odwołać wybranego posła. Członkowie Sejmu nie ponosili odpowiedzialności za poglądy wypowiedane w trakcie pełnienia obowiązków poselskich, za wyjątkiem, gdy rozpowszechniali wiadomości obelżywe, wiedząc, że są one nieprawdziwe, albo wiadomości obelżywe dotyczące życia rodzinnego lub prywatnego. Immunitet poselski był ograniczony jedynie w przypadku schwytania posła na gorącym uczynku zbrodni. W takiej sytuacji Sejm musiał być w ciągu 24 godzin powiadomiony o aresztowaniu posła i decydował o utrzymaniu lub uchyleniu aresztu.

Uprawnienia parlamentu obejmowały wprowadzanie poprawek do Konstytucji (poza artykułami 1, 2, 3, i 6) większością 2/3 głosów, ustawodawstwo, ogłaszanie amnestii, ratyfikację traktatów międzynarodowych, wprowadzanie i znoszenie stanu

wyjątkowego, zatwierdzanie budżetu oraz sprawozdania z jego wykonania, kontrolę rządu poprzez zapytania i interpelacje, a także możliwość powoływania specjalnych komisji śledczych, wybór prezydenta, kontrolera państwowego, członków Rady Kontroli Państwowej oraz wypowiedzanie wojny i zawieranie pokoju.

Zgodnie z Konstytucją władza ustawodawcza należała do Sejmu oraz do narodu. Znajdowało to wyraz w instytucji inicjatywy ludowej oraz referendum. 1/10 wyborców miała prawo przedstawić w Sejmie kompletnie opracowany projekt ustawy. Referendum było obligatoryjne, jeśli Sejm chciał wprowadzić poprawki do art.1, 2, 3 i 6 Konstytucji.

Rząd tworzył premier mianowany przez prezydenta. Rada Ministrów odpowiadała przed parlamentem. Wotum nieufności wobec premiera pociągało za sobą dymisję całego gabinetu. Jeżeli Sejm zgłaszał wotum nieufności wobec jednego z ministrów podawał się on do dymisji, a premier mianował nowego.

W okresach między dwiema sesjami Sejmu Rada Ministrów miała uprawnienia do wydawania dekretów z mocą ustawy, ale w ograniczonym zakresie. Dekrety Rady Ministrów nie mogły wprowadzać zmian do ordynacji wyborczej, do ustaw proceduralnych, do budżetu ani do ustaw uchwalonych przez Sejm; nie mogły dotyczyć amnestii, emisji bonów skarbowych, podatków państwowych, opłat celnych, taryf kolejowych, pożyczek. Dekrety traciły moc prawną, jeśli nie zostały przedstawione Sejmowi do zatwierdzenia w ciągu trzech dni od otwarcia kolejnej sesji.

Konstytucyjne uprawnienia prezydenta były bardzo ograniczone i w praktyce jego rola sprowadzała się do pełnienia funkcji reprezentacyjnych.

Prezydent był wybierany przez Sejm bezwzględną większością głosów na okres równy kadencji Sejmu. Ta sama osoba nie mogła piastować urzędu prezydenta dłużej niż przez dwie kolejne kadencje. W przypadku, gdy wybrany prezydent był pośłem, musiał zrezygnować z mandatu. Prezydent miał prawo zgłosić wniosek o rozwiązanie Sejmu, z tym że wniosek taki musiał zostać poddany referendum i w przypadku, gdy nie uzyskał akceptacji ponad połowy głosujących, prezydent musiał podać się do dymisji. Sejm mógł natomiast odwołać prezydenta na wniosek połowy posłów i jeśli za odwołaniem opowie się 2/3 posłów.

Za zgodą 2/3 członków Sejmu prezydent mógł być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej.

W razie niemożności wypełniania przez prezydenta jego obowiązków, zastępował go przewodniczący Sejmu.

Sejmy czterech kolejnych kadencji były bardzo rozdrobnione politycznie. Proporcjonalna ordynacja wyborcza z niskim progiem zaporowym sprawiała, że do stuosobowego parlamentu wchodziło w zależności od kadencji 26-28 partii, z których większość miała po jednym lub dwa mandaty. Żadna z większych partii nie dysponowała wyraźną przewagą i nie była w stanie utworzyć większościowej koalicji i silnego rządu. Konstytucja była nieustannie krytykowana jako główne źródło niestabilności politycznej, negatywnie wpływającej na sytuację gospodarczą kraju. Projekty reform konstytucyjnych koncentrowały się na wzmocnieniu pozycji prezydenta wobec parlamentu i przyznania mu szerokich uprawnień ustawodawczych, planowano również przyznanie większych prerogatyw rządowi. Do zmiany Konstytucji jednak nie doszło. W 1934 r. ówczesny premier Karlis Ulmanis dokonał zamachu stanu. Parlament został rozwiązany, a partie polityczne zdelegalizowane. Formalnie nadal obowiązywała

Konstytucja z 1922 r., chociaż rząd przejął uprawnienia ustawodawcze Sejmu i zaczęto tworzyć zręby ustroju korporacyjnego.

W konsekwencji niemiecko-radzieckiego układu z 23 sierpnia 1939 r., Łotwa znalazła się w radzieckiej strefie wpływów. 14 i 15 czerwca 1940 r. pod presją władz radzieckich zostały przeprowadzone wybory. 17 czerwca wojska radzieckie wkroczyły na Łotwę, a cztery dni później nowo wybrany Sejm uchwalił Deklarację o przystąpieniu Republiki Łotewskiej do Związku Radzieckiego. Na swojej drugiej sesji, 25 sierpnia 1940 r., po formalnym przyjęciu do Związku, Sejm przyjął Konstytucję Łotewskiej SRR oraz uchwałę o przekształceniu się w Tymczasową Radę Najwyższą Łotewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

Konstytucja Łotewskiej SRR powieliała schemat konstytucji republik związkowych, opartych na Konstytucji ZSRR z 1936 r. Rada Najwyższa była określona jako "najwyższy organ władzy państwowej" i jedyny posiadający uprawnienia ustawodawcze. Władze lokalne stanowiły rady wybierane na każdym szczeblu struktury administracyjnej republiki. Liczbę deputowanych do Rady Najwyższej ustalano proporcjonalnie do liczby ludności (1 deputowany na ok. 10 000 mieszkańców). Dobór kandydatów odbywał się na zasadzie klucza zapewniającego zgodnie z ideologicznymi założeniami proporcjonalną reprezentację wszystkich grup ludności: ludu pracującego miast i wsi, inteligencji pracującej, naukowców, młodzieży, kobiet, weteranów, itp. Kadencja Rady Najwyższej trwała cztery lata. Co roku Rada odbywała dwie kilkudniowe sesje. Na pierwszej sesji nowej kadencji Rada Najwyższa wybierała Przewodniczącego, Prezydium oraz Radę Ministrów (do 1947 r. Radę Komisarzy Ludowych) w pełnym składzie. Stałymi organami Rady Najwyższej było prezydium i pierwotnie trzy stałe komisje: mandatowa, budżetowa i ustawodawcza. Prezydium składało się z Przewodniczącego, będącego jednocześnie przewodniczącym Rady Najwyższej, dwóch zastępców, sekretarza oraz dziewięciu członków. Zakres uprawnień Prezydium nadawał mu charakter kolektywnej głowy państwa.

W skład komisji wchodziło jedynie kilka procent deputowanych.

Upewnienia ustawodawcze parlamentów republikańskich były konstytucyjnie bardzo ograniczone ze względu na zakres spraw zarezerwowany do wyłącznej kompetencji władz związkowych. Drugim istotnym ograniczeniem kompetencji ustawodawczych parlamentów republikańskich był wymóg całkowitej zgodności ustaw republikańskich z ustawami związkowymi.

Z punktu widzenia norm konstytucyjnych system radziecki charakteryzował się brakiem jasnego podziału władzy ustawodawczej i wykonawczej i zazębaniem się kompetencji poszczególnych jej organów.

W epoce poststalinowskiej wyraźnie zarysowała się tendencja, przynajmniej w zakresie norm prawnych, do umocnienia Rady Najwyższej w jej konstytucyjnej roli "najwyższego organu władzy państwowej". Na mocy odrębnych ustaw wprowadzono przepisy o stałych komisjach, statusie deputowanego, rozbudowane zostały również przepisy regulujące proces legislacyjny.

Na przełomie lat 50. i 60., w ramach kampanii na rzecz odnowy "radzieckiej demokracji", republiki uzyskały większy wpływ na swoje ustawodawstwo, zwłaszcza w sprawach dotyczących miejscowej specyfiki. Resorty sprawiedliwości i spraw wewnętrznych zostały wówczas przejściowo przekazane w gestię władz republiki. W tym też okresie podjęto prace nad kodyfikacją prawa cywilnego i karnego Łotewskiej

SRR. Rozszerzenie zakresu prac legislacyjnych spowodowało rozwój stałych komisji Rady Najwyższej i zwiększenie liczby deputowanych zaangażowanych w działalność Rady.

Konstytucja Łotewskiej SRR z 1978 r. uchwalona w ślad za Konstytucją związkową z 1977 r., uwzględniała większość wprowadzanych przez ponad dwadzieścia lat zmian; szerzej i bardziej precyzyjnie określała status prawny i zasady funkcjonowania Rady Najwyższej oraz jej organów. Rada Najwyższa została zdefiniowana jako "najwyższy organ w jednolitym systemie władzy państwowej". Nowa Konstytucja wprowadzała również przepisy przybliżające normy konstytucyjne do praktyki systemu radzieckiego (kierownicza rola partii, przyznanie prawa do inicjatywy ustawodawczej Radzie Ministrów). Istotnym *novum* była rezygnacja z wymogu całkowitej zgodności ustawodawstwa republiki z ustawodawstwem związkowym.

Biorąc pod uwagę ograniczenia wynikające z systemu jednopartyjnego, wszystkie te zmiany miały niewielkie znaczenie. W praktyce bowiem nie przestrzegano nawet czysto formalnych procedur określonych w przepisach konstytucyjnych. Znaczna część aktów prawnych była wprowadzana w życie bez akceptacji Rady Najwyższej czy też jej Prezydium, które miało prawo do wydawania dekretów z mocą ustawy w przerwach między sesjami Rady. Część ważnych ustaw publikowano razem z dokumentami KC KPZR, organizacji nie posiadającej żadnych konstytucyjnych uprawnień w zakresie legislacji.

Oslabienie centralnych struktur państwowych związane z kryzysem ideologicznym, jaki ogarnął ZSRR w drugiej połowie lat osiemdziesiątych, ożywiło niepodległościowe dążenia na Łotwie. Rada Najwyższa Łotewskiej SRR zaczęła w szerszym zakresie korzystać ze swoich uprawnień. W 1988 r. zostały uchwalone deklaracje o suwerenności i gospodarczej samodzielności Łotewskiej SRR. Obydwa te akty miały w owym czasie jedynie symboliczne znaczenie, ale stanowiły pierwszy krok w kierunku niepodległości republiki i przejęcia rzeczywistej władzy przez Radę Najwyższą republiki.

W 1989 r. wprowadzono poprawki do Konstytucji w części dotyczącej Rady Najwyższej. Nowe przepisy przewidywały, że ustawodawstwo związkowe może obowiązywać na terenie republiki tylko wtedy, jeśli nie jest sprzeczne z Konstytucją i innymi ustawami Łotewskiej SRR, określały też tryb wystąpienia ze Związku w drodze referendum. Przewodniczący Rady Najwyższej został określony jako najwyższy przedstawiciel władz republiki. Kompetencje, przysługujące w systemach parlamentarnych głowie państwa, zostały podzielone między Przewodniczącego i Prezydium.

Zmienił się też skład Prezydium, do którego poza Przewodniczącym, jego zastępcami i sekretarzem weszli przewodniczący stałych komisji. Prezydium straciło prawo do wydawania dekretów w przerwie między sesjami, otrzymało natomiast uprawnienia do podejmowania decyzji - w czasie, kiedy nie obraduje Rada - niezbędnych do zapewnienia bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa, a także zachowało tradycyjne prawo do interpretowania i wyjaśniania ustaw i innych aktów Rady Najwyższej.

Razem z poprawkami do Konstytucji uchwalono także nowe ordynacje wyborcze do Rady Najwyższej i rad lokalnych. Najważniejsze zmiany wprowadzone nową ustawą to: nadanie Centralnej Komisji Wyborczej statusu stałego organu, możliwość wystawienia kilku kandydatów do jednego mandatu, określenie liczby deputowanych do Rady Najwyższej proporcjonalnie do liczby wyborców a nie mieszkańców, na sku-

tek czego liczba deputowanych w Radzie Najwyższej zmniejszyła się z 325 do 201, oraz ograniczenie biernego prawa wyborczego do osób, które co najmniej dziesięć lat mieszkają na stałe na Łotwie.

Spośród trzech republik bałtyckich, Łotwa przyjęła najbardziej ewolucyjną i ostrożną drogę przemian ustrojowych związanych z wychodzeniem z ZSRR. Zdecydowały o tym dwa główne czynniki: skala radzieckiej (później rosyjskiej) obecności militarnej na terytorium republiki oraz struktura narodowościowa mieszkańców Łotwy.

W 1990 r. na Łotwie stacjonowało ok. 60 000 żołnierzy Armii Radzieckiej. Wprawdzie do początku 1993 r. siły te zostały zredukowane o 2/3, niemniej władze łotewskie nadal nie mają pełnej kontroli nad terytorium państwa i działalnością wojsk rosyjskich. Co więcej w negocjacjach na temat wycofania wojsk Rosja często łączy tę kwestię z prawami ludności rosyjskiej w Łotwie.

Łotysze stanowią tylko 52% ludności Łotwy, 34% to Rosjanie. W miastach zdecydowanie przeważa ludność rosyjskojęzyczna (poza Rosjanami tworzą ją przedstawiciele prawie 100 narodowości). Ponad połowa Rosjan osiedliła się na Łotwie w ciągu ostatnich 10-20 lat, nie zna języka łotewskiego i nie identyfikuje się z tradycjami łotewskimi. Z drugiej strony jest to bardzo dobrze zorganizowana grupa mogąca liczyć na polityczne poparcie kraju swego pochodzenia.

W wyborach do Rady Najwyższej w 1990 r. 2/3 mandatów zdobył Łotewski Front Ludowy skupiający ugrupowania niepodległościowe, 1/3 miejsc przypadła kandydatom z ramienia Internacjonalistycznego Frontu Ludzi Pracy, który reprezentował KPZR i powiązane z nią organizacje, a pod względem narodowościowym - Rosjan. Łotewska partia komunistyczna w przeciwieństwie do komunistycznych partii Estonii i Litwy, opowiadała się przeciwko wystąpieniu z ZSRR.

4 maja 1990 r. Rada Najwyższa Łotewskiej SRR uchwaliła Deklarację o Przywróceniu Niepodległości Republiki Łotewskiej, która ustanawiała okres przejściowy do czasu formalnego wystąpienia z ZSRR i odzyskania pełnej suwerenności. Deklaracja przewidywała, że okres ten zakończy przeprowadzenie wolnych wyborów i ukonstytuowanie się Sejmu Republiki Łotewskiej.

Konstytucyjna pozycja parlamentu

Rada Najwyższa Republiki Łotewskiej jest organem o charakterze tymczasowym.

Pozycję parlamentu łotewskiego określa Konstytucja Łotewskiej SRR z 1978 r. - z poprawkami z 1989 r. - zgodnie z którą Rada Najwyższa jest "najwyższym organem władzy państwowej", w ramach "jednolitego systemu przedstawicielskich organów władzy państwowej" tworzonego przez rady. Rada Najwyższa jest też jedynym organem posiadającym uprawnienia ustawodawcze.

"Deklaracja o przywróceniu niepodległości Republiki Łotewskiej" wprowadziła pewną niejasność w tym zakresie. Deklaracja przywracała moc prawną Konstytucji z 1922 r., z tym że w okresie przejściowym realizacja zasad w niej zawartych miała być zawieszona z wyjątkiem art. 1, 2, 3, i 6, stanowiących podstawy ustroju politycznego państwa. Art. 6 Konstytucji miał znaleźć zastosowanie dopiero po przeprowadzeniu reformy administracyjnej pozwalającej na przeprowadzenie wolnych wyborów. Jednocześnie Deklaracja określała, że najwyższą władzę państwową w okresie przejściowym sprawuje Parlament Łotwy. Nie określono jednak pojęcia "Parlament Ło-

twy", co stworzyło podstawy do kwestionowania konstytucjonalnej prawomocności Rady Najwyższej. Radykalne nacjonalistyczne ugrupowania polityczne propagowały tezę, że powinna się ona rozwiązać, a dalsze decyzje co do kierunków transformacji ustrojowych powinna podejmować już nowa Saeima.

Ostatecznie sprawa ta została rozwiązana w Ustawie Konstytucyjnej o statusie prawnym Republiki Łotewskiej jako państwa z 21 sierpnia 1991 r. Ustawa ta stanowi wyraźnie, że do czasu zwołania Sejmu Republiki Łotewskiej najwyższą władzę państwową i ustawodawczą sprawuje Rada Najwyższa Republiki Łotewskiej. Dodatkowe potwierdzenie tymczasowego statusu Rady Najwyższej znalazło się w przepisach Ustawy o zasadach funkcjonowania Rady Najwyższej Republiki Łotewskiej do czasu zwołania Sejmu z 25 sierpnia 1991 r., zgodnie z którą Rada Najwyższa ogłosi i przeprowadzi wybory do Sejmu, a mandat deputowanych do Rady Najwyższej wygaśnie z momentem ukonstytuowania się Sejmu.

Dominująca wobec wszystkich innych organów władzy pozycja Rady Najwyższej wynika z zachowanych jeszcze elementów systemu radzieckiego (jest najwyższą z rad i może ingerować bezpośrednio w działania rad niższego szczebla i ich organów wykonawczych, sama dokonuje wykładni prawnej swoich aktów, powołuje i odwołuje większość wysokich urzędników państwowych oraz sędziów) oraz z faktu, że nie przeprowadzono jeszcze zasadniczej reformy ustrojowej i nie powołano odpowiednich instytucji.

Organy parlamentu

Organami Rady Najwyższej Republiki Łotewskiej są: Przewodniczący, Prezydium oraz stałe komisje.

Wprawdzie żadna z licznych ustaw dotyczących Rady Najwyższej nie definiuje Przewodniczącego Rady jako jej organu, ale już Konstytucja Łotewskiej SRR (art. 103, Rozdz. 12 - Rada Najwyższa Łotewskiej SRR, w redakcji z 1989 r.) przyznawała przewodniczącemu Rady Najwyższej własne uprawnienia poza tymi, które wynikały z faktu przewodniczenia Prezydium.

Uprawnienia te potwierdziła w całości Ustawa o zasadach funkcjonowania Rady Najwyższej do czasu zwołania Sejmu z 25 sierpnia 1991 r. Przewodniczący zwołuje posiedzenia Rady Najwyższej, przewodniczy posiedzeniom Rady Najwyższej i posiedzeniom Prezydium, podpisuje ustawy, uchwały Rady Najwyższej oraz inne akty przyjmowane przez Radę Najwyższą i jej prezydium.

Przewodniczącemu przysługuje prawo do przedstawiania Radzie Najwyższej kandydatur na swoich zastępców i na sekretarza Rady Najwyższej oraz kandydaturę premiera. Przedstawia on także kandydatury na przewodniczącego Komitetu Ochrony Środowiska, prezesa Sądu Najwyższego, prokuratora generalnego, zastępców prokuratora generalnego, prezesa Banku Łotwy, dyrektora generalnego Archiwów Państwowych, a także na inne wysokie stanowiska państwowe obsadzone drogą wyboru i mianowania przez Radę Najwyższą.

Przewodniczący Rady Najwyższej reprezentuje Republikę Łotewską na arenie międzynarodowej, prowadzi negocjacje i podpisuje traktaty i umowy, przyjmuje listy uwierzytelniające przedstawicieli dyplomatycznych innych państw.

Przewodniczący ma prawo do przedkładania Radzie Najwyższej wniosków o uchylenie aktów prawnych wydawanych przez rady niższego szczebla.

Przewodniczącemu Rady Najwyższej przyznano formalnie status tymczasowej głowy państwa na mocy Ustawy o głowie państwa Republiki Łotewskiej do czasu zwołania Sejmu z 15 września 1992 r.

Prezydium Rady Najwyższej składa się z Przewodniczącego, dwóch zastępców przewodniczącego, sekretarza oraz przewodniczących 16 stałych komisji Rady Najwyższej. Prezydium pracuje w trybie ciągłym do momentu zwołania Sejmu. Do zadań Prezydium należy zwoływanie posiedzeń, przygotowanie ich pod względem organizacyjnym, koordynacja prac stałych komisji. Prezydium mianuje przewodniczących i wiceprzewodniczących stałych komisji, decyduje o podróżach zagranicznych deputowanych. Prezydium ogłasza też amnestię.

Prezydium w razie konieczności daje wykładnię ustaw, uchwał oraz innych aktów przyjmowanych przez Radę Najwyższą. Z uprawnienia tego Prezydium korzysta dość często, jako że nowe ustawodawstwo tworzone jest w pośpiechu, a sytuację komplikuje fakt, że jednocześnie obowiązują częściowo dwa bardzo odmienne systemy prawne.

W okresie między sesjami, w razie zagrożenia bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa, Prezydium decyduje doraźnie o podjęciu koniecznych wojskowych działań obronnych i bezzwłocznie zwołuje posiedzenie Rady.

W Radzie Najwyższej Republiki Łotewskiej istnieje 16 stałych komisji:

Komisja Obrony i Spraw Wewnętrznych,
Komisja Ochrony Środowiska,
Komisja Architektury, Budownictwa, Energii, Transportu i Komunikacji,
Komisja Spraw Zagranicznych,
Komisja Budżetu,
Komisja Praw Człowieka i Problemów Narodowościowych,
Komisja ds. Ekonomicznych,
Komisja Gospodarki Morskiej,
Komisja Rolnictwa i Leśnictwa,
Komisja Ustawodawcza,
Komisja Mandatowa,
Komisja ds. Przemysłu,
Komisja Zdrowia i Ubezpieczeń Społecznych,
Komisja Handlu i Usług,
Komisja Szkolnictwa, Nauki i Kultury,
Komisja ds. Władz Samorządowych i Spraw Socjalnych.

Komisje działają na podstawie przepisów o komisjach stałych Rady Najwyższej z 10 maja 1990 r.

Do zadań stałych komisji należy opracowanie projektów ustaw, przygotowanie wniosków przedkładanych do rozpatrzenia Radzie Najwyższej, opracowanie opinii na temat spraw wnoszonych do rozpatrzenia przez Radę i jej prezydium, działanie na rzecz realizacji ustaw Republiki Łotewskiej oraz uchwał Rady Najwyższej i prezy-

dium, sprawowanie kontroli nad realizacją postanowień artykułów 1, 2, 3, i 6 Konstytucji Republiki Łotewskiej i zgodnych z nimi norm Konstytucji Łotewskiej SRR.

Każda komisja powoływana jest uchwałą Rady Najwyższej, która ustala przedmiotowy zakres jej działania.

Przy tworzeniu komisji obowiązuje zasada proporcjonalnego uczestnictwa członków wszystkich frakcji. Deputowani nie należący do żadnej frakcji traktowani są jako osobna frakcja.

Przewodniczącego i członków komisji wybiera Rada Najwyższa w głosowaniu jawnym zwykłą większością głosów. Komisja wybiera spośród swoich członków zastępcę przewodniczącego i sekretarza.

W skład komisji nie mogą być wybrani: Przewodniczący i zastępcy przewodniczącego Rady Najwyższej, sekretarz Rady Najwyższej, premier oraz inni deputowani zajmujący stanowiska w organach państwowych podlegających Radzie Najwyższej.

Problemy wchodzące w zakres działalności kilku komisji mogą być rozpatrywane wspólnie przez te komisje z inicjatywy własnej komisji albo na wniosek prezydium.

Komisje mają prawo inicjatywy ustawodawczej. Komisje same wybierają sprawozdawców do referowania lub koreferowania, zarówno na posiedzeniach plenarnych Rady Najwyższej jak i w komisjach, projektów ustaw i innych spraw wchodzących w zakres ich kompetencji. Jeśli komisje pracują wspólnie, mogą przedstawiać wspólne sprawozdanie lub osobne.

Komisja może wystąpić z wnioskiem do Rady Najwyższej lub Prezydium o poddanie projektu ustawy lub innych ważnych dokumentów dotyczących spraw państwowych konsultacji społecznej i o opublikowanie projektu ustawy bądź innych wniosków w prasie.

Komisja ma prawo wzywać na posiedzenia przedstawicieli administracji centralnej i lokalnej, a także kierownictwa przedsiębiorstw państwowych, organizacji społecznych. Wszystkie wezwane osoby mają obowiązek stawienia się na posiedzenia komisji w celu udzielenia informacji i wyjaśnień. Komisja ma prawo rozpatrywać sprawy wniesione do komisji przez przedstawicieli administracji państwowej, instytucji, zakładów pracy i organizacji społecznych oraz informować zainteresowane jednostki o przyjętych postanowieniach.

Komisja ma prawo wymagać od wszystkich urzędów, zakładów pracy i organizacji społecznych udostępnienia jej potrzebnych materiałów i dokumentów w ustalonym przez siebie terminie.

Zalecenia opracowane przez komisje są przekazywane urzędom, zakładom pracy i organizacjom. O swoich postanowieniach komisja powiadamia prezydium, a w razie potrzeby także Radę Ministrów.

Zalecenia komisji winny być rozpatrzone przez odpowiednie jednostki administracji, a komisja powinna zostać powiadomiona o rezultatach oraz krokach podjętych w ciągu miesiąca lub w innym terminie.

Osoby odpowiedzialne, które nie wypełnią zaleceń komisji, podlegają ustawowo określonemu postępowaniu dyscyplinarnemu bądź sądowemu.

Komisje mają prawo zgłaszać wnioski i interpelacje do Rady Ministrów, do poszczególnych ministrów, i innych kierowników organów państwowych powoływanych przez Radę Najwyższą, a także do kierownictwa zakładów pracy, instytucji i organizacji społecznych działających na terytorium republiki.

Komisje mają prawo angażować do współpracy specjalistów, przedstawicieli ministerstw, komitetów państwowych, instytucji naukowych i organizacji społecznych.

Członkowie komisji są zobowiązani do uczestniczenia w jej pracach, do realizacji podejmowanych postanowień i wypełniania zaleceń komisji. Mają prawo głosu we wszystkich rozpatrywanych kwestiach. Członkowie komisji mają prawo przedkładać wnioski nie przyjęte przez komisję do rozpatrzenia na posiedzeniu Rady Najwyższej albo Prezydium.

Komisje zbierają się w czasie sesji, a także między sesjami.

Status deputowanego do parlamentu łotewskiego

Status deputowanego określa Ustawa o statusie deputowanego ludowego Republiki Łotewskiej z 28 maja 1990 r., z późniejszymi poprawkami, niektóre przepisy Konstytucji i Regulaminu Rady Najwyższej Łotewskiej SRR (z uwzględnieniem zmiany nazwy państwa na Republika Łotewska), rozporządzenie o materialnym zabezpieczeniu działalności deputowanych Republiki Łotewskiej, zatwierdzone uchwałą Rady Najwyższej z 25 czerwca 1990 r.

Ustawa o statusie deputowanego zasadniczo zachowuje konstrukcje prawne typowe dla ustawodawstwa radzieckiego: podporządkowanie działalności deputowanego nakazom wyborców, prawo wyborców do odwołania deputowanego, bardzo szczegółowe wyliczenie uprawnień w zakresie kontroli i interwencji oraz przepisy wynikające z usytuowania Rady Najwyższej w ogólnym systemie rad. Z drugiej strony wprowadza elementy związane z funkcjonowaniem parlamentu w nowych warunkach i nawiązuje do przepisów zawartych w Konstytucji łotewskiej z 1922 r.

Zgodnie z ustawą deputowany jest pełnomocnym przedstawicielem narodu łotewskiego. Do podstawowych obowiązków deputowanego należy uczestniczenie w pracach Rady Najwyższej, spełnianie nakazów wyborców i realizacja programu przedwyborczego.

Deputowany ma prawo uczestniczyć w rozpatrywaniu wszystkich spraw wniesionych pod obrady Rady Najwyższej. Może również brać udział z głosem doradczym w pracach rad niższego szczebla. Jedna osoba może sprawować mandat w nie więcej niż dwóch radach.

Deputowany ma prawo wybierać organy Rady Najwyższej i być do nich wybierany, przedstawiać wnioski, uwagi i protesty dotyczące kolejności rozpatrywania spraw i porządku dziennego sesji, wносить projekty ustaw i uchwał oraz innych dokumentów i zgłaszać do nich poprawki, przedstawiać wnioski i wyrażać opinie na temat składu osobowego organów Rady Najwyższej, uczestniczyć w dyskusji, zadawać pytania, występować z uzasadnieniem składanych wniosków i motywować sposób głosowania, przedstawiać informacje, składać wnioski o przeprowadzenie głosowania.

Jeśli deputowany nie zgadza się z decyzją podjętą przez organ Rady Najwyższej, ma prawo przedstawić swoją opinię na plenarnym posiedzeniu Rady Najwyższej.

Wnioski i uwagi deputowanych wniesione w formie pisemnej podczas posiedzenia Rady Najwyższej rozpatrywane są na posiedzeniu albo w komisjach, mogą być również przekazane do rozpatrzenia odpowiednim organom administracji państwowej, władzom organizacji społecznych bądź konkretnym urzędnikom. Wymienione insty-

tucje i organizacje są zobowiązane do rozpatrzenia przekazanych im spraw i do poinformowania deputowanego o wynikach jego interwencji.

Deputowany ma prawo przedstawić Radzie Najwyższej, jej Prezydium i komisjom wnioski o przeprowadzenie kontroli działalności organów państwowych, wszelkich instytucji i organizacji społecznych w dowolnym zakresie. Poza szczegółowym wymienieniem uprawnień kontrolnych w stosunku do władzy wykonawczej oraz innych instytucji państwowych i organizacji społecznych ustawa definiuje również w sposób klasyczny prawo deputowanego do zapytań i interpelacji.

W ramach wypełniania mandatu na poziomie okręgu wyborczego deputowany ma prawo uczestniczyć w pracach organów wykonawczych przy rozpatrywaniu spraw dotyczących interesów wyborców. Ma prawo podejmować z własnej inicjatywy interwencje w przypadku stwierdzenia naruszenia prawa i żądać od odpowiednich organów likwidacji tych naruszeń. Ma również prawo organizować zebrania i dyskusje z wyborcami swojego okręgu, spotkania z kolektywami pracowniczymi i z ludnością w miejscu zamieszkania, uczestniczyć w posiedzeniach organów władzy, zebraniach kolektywów i ludności.

W swoim okręgu deputowany jest zobowiązany do informowania ludności o pracach Rady Najwyższej, o stanie realizacji programu rozwoju gospodarczo-społecznego i swojego programu wyborczego. Ma obowiązek uczestniczenia w kontroli realizacji ustaw, postanowień Rady Najwyższej i jej organów. Do obowiązków deputowanego w okręgu należy również zbieranie opinii i postulatów wyborców. Informacje te deputowany przekazuje Radzie Najwyższej i jej organom łącznie z propozycjami co do sposobu realizacji woli wyborców.

Nie rzadziej niż raz w roku deputowany ma obowiązek składania sprawozdania ze swojej działalności przed wyborcami w okręgu. Jest również zobowiązany do przedstawienia sprawozdania ze swojej działalności na żądanie organizacji i grup wyborców, które wysunęły jego kandydaturę w wyborach.

Obowiązek zapewnienia odpowiednich warunków do pracy deputowanego w okręgu spoczywa na władzach lokalnych.

Każdy deputowany ma ponadto prawo zatrudnić jednego pomocnika-sekretarza do pomocy w organizowaniu pracy w okręgu wyborczym. Środki na pensje pomocników-sekretarzy pochodzą z budżetu Rady Najwyższej. Deputowany lub grupa deputowanych może przeznaczyć część lub całość tych środków na inne cele związane z działalnością w parlamencie.

Na czas wypełniania mandatu deputowany zwolniony jest z obowiązków służbowych w miejscu swojej pracy, z obowiązkowych szkoleń pracowniczych i ćwiczeń wojskowych. W okresie sprawowania mandatu deputowany nie może być zwolniony z pracy, nie może też zostać przeniesiony na inne, gorzej płatne stanowisko. Po wygaśnięciu mandatu przysługuje mu to samo bądź równorzędne stanowisko. Prawo to przysługuje deputowanemu w ciągu dwóch lat od wygaśnięcia mandatu.

Deputowanego chroni immunitet. Deputowany nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej, zatrzymany ani aresztowany. Nie może być rewidowany ani poddawany innym formom kontroli, dotyczy to również mieszkania deputowanego, pomieszczeń służbowych, samochodu prywatnego i bagażu. Wniosek o uchylenie immunitetu i pociągnięcie deputowanego do odpowiedzialności może zgłosić Radzie

Najwyższej wyłącznie prezydium Sądu Najwyższego. Deputowany może odmówić składania zeznań, jeżeli w grę wchodzi sprawy, z którymi zapoznał się w trakcie wypełniania obowiązków deputowanego.

Do przywilejów deputowanego należy bezpłatne korzystanie z publicznych środków transportu (z wyjątkiem taksówek) i rozmów telefonicznych zamiejscowych i międzynarodowych.

Deputowany posiada też bliżej nieokreślone prawo do występowania w radiu i w telewizji. Wypowiedzi deputowanego nie wolno publikować bez jego zgody.

Zasadniczą zmianą w stosunku do przepisów Konstytucji i Regulaminu Łotewskiej SRR jest wprowadzenie instytucji deputowanego zawodowego, stale pracującego w parlamencie. Łączenie mandatu z płatną pracą zawodową w innej instytucji uzależnione jest od zgody Prezydium Rady Najwyższej. Warunek ten nie dotyczy jedynie naukowców, pedagogów i przedstawicieli wolnych zawodów.

Deputowany, który rezygnuje z pracy zawodowej, otrzymuje wynagrodzenie deputowanego oraz ryczałt na pokrycie kosztów związanych z pełnieniem mandatu. Przyśluje mu również prawo do mieszkania służbowego w Rydze.

Deputowani zawodowi stanowią ok. jednej trzeciej członków Rady Najwyższej. Liczne oskarżenia o korupcję i wiadomości o ogromnych zarobkach deputowanych wykorzystujących swoją pozycję i przywileje spowodowały wprowadzenie do ustawy o statusie deputowanego obowiązku składania w komisji mandatowej co pół roku deklaracji o dochodach uzyskiwanych w innych miejscach pracy, dochodach z udziałów w spółkach i przedsiębiorstwach prywatnych. Do ustawy włączono też przepis pochodzący z Konstytucji z 1922 r., że deputowany (poseł) ani sam, ani w imieniu osoby trzeciej nie może otrzymywać kontraktów i koncesji od państwa. Ograniczenie to nie dotyczy jedynie produkcji rolnej.

Pierwotny tekst ustawy przewidywał przedterminowe wygaśnięcie mandatu tylko w dwóch przypadkach: rezygnacji z mandatu na własną prośbę oraz odwołania deputowanego przez wyborców. Poprawki do ustawy wprowadziły zakaz łączenia mandatu z wykonywaniem funkcji sędziego i prokuratora oraz z pełnieniem służby wojskowej, a także rozszerzały przepisy dotyczące wygaśnięcia mandatu przed końcem kadencji Rady. Rada Najwyższa uzyskała prawo anulowania mandatu jeśli:

- deputowany nie uczestniczył w ciągu sesji w ponad połowie posiedzeń plenarnych lub posiedzeń komisji,
- jeżeli nie złożył deklaracji o dochodach bądź podał fałszywe informacje albo naruszył przepisy o zakazie otrzymywania kontraktów i koncesji,
- jeżeli został skazany za przestępstwo i wyrok uprawomocnił się oraz
- jeżeli działał niezgodnie z Konstytucją i innymi ustawami Republiki Łotewskiej określającymi suwerenność państwa.

Część z tych poprawek miała charakter doraźnych rozwiązań politycznych. Zgodnie z tymi poprawkami Rada Najwyższa anulowała mandaty 19 deputowanym. Piętnastu deputowanych z Frakcji Równouprawnienie utraciło mandaty na wniosek specjalnej komisji Rady Najwyższej, która po przeprowadzonym dochodzeniu uznała, że uczestniczyli w próbie przewrotu w Rydze w sierpniu 1991 r. Cztery przypadki anulowania mandatu dotyczyły deputowanych-wojskowych będących oficerami armii ZSRR.

Fracje

Fracje w parlamencie łotewskim działają na podstawie uchwały Rady Najwyższej "O tymczasowych zasadach działania frakcji" z 4 maja 1990 r. Frakcję może utworzyć minimum 1/10 deputowanych. Frakcja wyłania swoje kierownictwo i przedstawia przewodniczącemu Rady Najwyższej deklarację dotyczącą programu politycznego podpisaną przez wszystkich członków frakcji. Deputowani nie należący do żadnej z utworzonych frakcji są traktowani jako osobna frakcja. Każdy deputowany może należeć tylko do jednej frakcji.

Fracje mają prawo inicjatywy ustawodawczej, zgłaszania wniosku o rozpatrzenie ustawy w trybie pilnym, a także występowania z wnioskiem o wotum nieufności dla rządu. Podczas debat frakcji przysługuje czas w dyskusji proporcjonalny do liczebności frakcji, a przewodniczący frakcji może zabierać głos poza ustaloną listą mówców.

Kierownictwo frakcji przedstawia kandydatury członków frakcji do poszczególnych komisji. Przy ustalaniu składu stałych komisji obowiązuje zasada proporcjonalnej reprezentacji wszystkich frakcji. Jeśli następują zmiany w składzie frakcji zmienia się również skład komisji.

Deputowani tworzą również mniejsze grupy parlamentarne, nie posiadają one jednak odrębnych uprawnień.

Bezpośrednio po wyborach w Radzie Najwyższej ukonstytuowały się dwie frakcje: Frakcja Frontu Ludowego Łotwy licząca 131 deputowanych oraz frakcja Lidztiesiba (Równouprawnienie), w skład której weszło 59 posłów z list wyborczych Interfrontu, członków KPZR. 11 deputowanych nie weszło do żadnej z frakcji. W lecie 1991 r., po nieudanym puczu inspirowanym przez siły promoskiewskie i delegalizacji partii komunistycznej na Łotwie, liczba członków Frakcji Równouprawnienie zmniejszyła się do 32, z Frakcji Frontu Ludowego zaś wyłoniła się Frakcja Satversme (Konstytucja) oraz inne mniejsze grupy. W lipcu 1992 r. frakcja Równouprawnienie przestała istnieć w wyniku anulowania przez Radę Najwyższą mandatów 15 należącym do niej deputowanym. W grudniu 1992 r. podział na frakcje w Radzie Najwyższej Łotwy kształtował się następująco:

Front Ludowy - 53 deputowanych,

Satversme - 34 deputowanych,

Frakcja Deputowanych Chłopskich - 20 deputowanych,

73 deputowanych nie należy do żadnej frakcji.

Struktura i zasady działania parlamentu

Rada Najwyższa Republiki Łotewskiej jest parlamentem jednoizbowym. W 1990 r. została wybrana na 5 kadencję w składzie 201 deputowanych. Kadencja Rady Najwyższej została skrócona do trzech i pół roku na skutek decyzji o wyznaczeniu wyborów na 5 i 6 czerwca 1993 r. Skład Rady uległ w trakcie kadencji zmniejszeniu do 181 deputowanych.

Przepisy regulujące działanie Rady Najwyższej są rozproszone w kilkunastu ustawach i innej rangi aktach składających się na prawo parlamentarne. Nie ma aktualnego i obowiązującego regulaminu. Na początku kadencji została powołana spe-

cyjna komisja do opracowania nowego regulaminu, jednak do końca kwietnia 1993 r. nie zakończyła pracy. W praktyce wykorzystywane są w zakresie proceduralnym niektóre przepisy Konstytucji Łotewskiej SRR, Regulaminu Rady Najwyższej z 13 grudnia 1979 r. oraz zasady zwyczajowe. W wielu kwestiach proceduralnych decydują ustalenia uzgodnione między frakcjami.

Rada Najwyższa odbywa co roku dwie sesje: wiosenną i jesienną, przy czym prace parlamentarne prowadzone są w trybie ciągłym z wyjątkiem czterotygodniowej przerwy wakacyjnej w okresie letnim (lipiec-sierpień) i krótkich przerw w okresie Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy.

Posiedzenia plenarne i posiedzenia komisji, na których omawia się projekty ustaw, są jawne i dostępne dla dziennikarzy. Nowe regulacje nie przewidują posiedzeń zamkniętych i tajnych. Możliwość taką dają jednak ustawy radzieckie i przepisy Konstytucji z 1922 r.

Posiedzenia plenarne odbywają się we wtorki i środy. Poniedziałki i czwartki zarezerwowane są na posiedzenia komisji. W poniedziałki po południu zbierają się frakcje. Prezydium Rady Najwyższej obraduje w każdy czwartek po południu.

Posiedzenia Rady Najwyższej zwołuje Prezydium. Na początku każdej sesji Rada Najwyższa wybiera spośród deputowanych sekretariat sesji (6 do 8 osób w zależności od sesji) odpowiedzialny za techniczną organizację posiedzeń.

Projekty ustaw oraz wnioski dotyczące innych spraw wnoszonych do rozpatrzenia składa się w Prezydium lub w sekretariacie sesji. Projekty ustaw są włączane do rejestru inicjatyw ustawodawczych. Prezydium ma obowiązek informowania deputowanych na plenarnym posiedzeniu o wszystkich wpływających projektach ustaw. Porządek sesji i posiedzeń ustala prezydium, biorąc pod uwagę wnioski komisji i frakcji.

Nie ma zasad określających kworum niezbędne do prawomocności posiedzeń. Prezydium przyjmuje uchwały i inne akty większością głosów wszystkich członków. Ustawy przyjmuje się większością głosów deputowanych obecnych na posiedzeniu, lecz nie mniejszą niż 1/3 wszystkich członków Rady (obecnie 60). Inne decyzje Rada Najwyższa podejmuje zwykłą większością głosów.

Najczęściej stosowaną metodą głosowania jest głosowanie za pomocą aparatury elektronicznej. Stosuje się również głosowanie tajne na kartkach oraz głosowanie imienne przy jednoczesnym użyciu aparatury elektronicznej i podniesieniu rąk.

Ustawy i uchwały Rady Najwyższej mają jednakową rangę prawną. Ze względu na przejściowy charakter ustaw uchwalanych przez Radę Najwyższą, większości z nich towarzyszy uchwała określająca tryb wprowadzenia w życie ustawy i inne dodatkowe warunki.

Przepisy dotyczące procedury legislacyjnej przewidują dwa tryby uchwalania ustaw: zwyczajny i pilny.

Projekty ustaw w trybie zwyczajnym przyjmowane są z reguły w trzech czytaniach. Ustawa może być przyjęta już w drugim czytaniu, jeżeli wszystkie poprawki zgłoszone w tym czytaniu zostaną odrzucone.

W dwóch czytaniach i przy skróconej przerwie między pierwszym a drugim czytaniem, mogą być rozpatrywane projekty ustaw, które Rada Najwyższa uzna za pilne. Wniosek w tej sprawie może zgłosić komisja lub grupa co najmniej 20 deputowanych. Do przegłosowania wniosku potrzebna jest większość 2/3 głosów deputowanych obecnych na posiedzeniu.

Ustawy i uchwały Rady Najwyższej publikowane są w oficjalnym, dwujęzycznym dzienniku (*Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības - Wiedomosti Wierchownoġo Sovieta i Prawitelstwa Łatwijskoj Respubliki*), który zawiera także teksty uchwał Rady Ministrów. W okresie Łotewskiej SRR wszystkie teksty publikowano równolegle w dwóch wersjach językowych: łotewskiej i rosyjskiej. W 1992 r. częściowo odstąpiono od tej zasady. W chwili obecnej w pierwszej kolejności publikowane są teksty łotewskie, natomiast teksty w wersji rosyjskiej uwzględniane są w miarę ich tłumaczenia; czasami z bardzo dużym opóźnieniem w stosunku do tekstów łotewskich.

Parlament a rząd

Po wyborach w 1990 r. najistotniejszą sprawą dla stosunków między Radą Najwyższą a rządem było samo określenie pojęcia "rząd łotewski". Na obszarze republiki funkcjonowały liczne ministerstwa i komitety związkowe i związkowo-republikańskie, całkowicie bądź częściowo podlegające władzom związkowym. Pierwsze decyzje Rady Najwyższej zmierzały do przejęcia kontroli nad tymi instytucjami. Całościowo kwestię tę uregulowała dopiero Ustawa o ministerstwach Republiki Łotewskiej z 13 listopada 1991 r. Na mocy tej ustawy zlikwidowano wszystkie ministerstwa związkowe i republikańsko-związkowe, powołując szesnaście ministerstw łotewskich podlegających wyłącznie Radzie Najwyższej Republiki Łotewskiej.

Parlament dysponuje bardzo silnymi instrumentami kontroli rządu. Premiera mianuje Rada Najwyższa na wniosek Przewodniczącego Rady. Premier musi utworzyć rząd w ciągu miesiąca od powierzenia mu misji. Jeżeli premier nie zdoła utworzyć gabinetu w tym terminie, to Rada Najwyższa może przedłużyć termin albo mianować nowego premiera. W ciągu miesiąca od ukonstytuowania się rządu musi on przedstawić Radzie Najwyższej do akceptacji swój program. Jeżeli Rada dwukrotnie odrzuci program rządu, to jest to równoznaczne z uchwaleniem wotum nieufności i rząd podaje się do dymisji. Wszelkie zmiany i poprawki w programie rządu muszą uzyskać akceptację Rady Najwyższej. Rada Najwyższa może uchwalić wotum nieufności wobec premiera, pojedynczego członka rządu albo wobec rządu jako całości. Wotum nieufności wobec premiera pociąga za sobą dymisję całego gabinetu. W wypadku uchwalenia wotum nieufności w stosunku do ministra, podaje się on do dymisji, a premier mianuje nowego.

Rada Ministrów przedstawia Radzie Najwyższej raz do roku raport o swojej pracy. Na żądanie Rady każdy z ministrów przedstawia sprawozdanie z działalności podległego mu resortu. Ustawa przewiduje dyskusję nad raportem rządu i sprawozdaniami ministrów, ale nie mówi o ewentualnych konsekwencjach negatywnej oceny tych dokumentów. W praktyce jednak ustaliła się zasada, że wszyscy ministrowie przedstawiają okresowe sprawozdania i są oceniani przez Radę. W kilku wypadkach doprowadziło to do uchwalenia wotum nieufności. Pierwszym członkiem rządu, który podał się do dymisji na skutek uchwalenia wotum nieufności, był minister spraw zagranicznych, któremu zarzucano zbytnią ugodowość wobec Rosji. Systematycznie zgłaszane są wnioski w sprawie wotum nieufności wobec premiera i całego gabinetu. Jedynym ograniczeniem w tej procedurze jest przepis, że wniosek musi zostać zgłoszony na co najmniej 7 dni przez rozpatrywaniem go na posiedzeniu plenarnym.

Deputowani, a także osoby upoważnione przez Radę Najwyższą, mogą uczestniczyć w posiedzeniach rządu. Rada Najwyższa ma również prawo uchylać akty prawne wydawane przez Radę Ministrów i poszczególne ministerstwa.

Członek rządu, nawet jeśli nie jest deputowanym, może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej jedynie za zgodą Rady Najwyższej.

Premier, ministrowie oraz wiceministrowie mogą uczestniczyć w posiedzeniach Rady Najwyższej i Prezydium oraz przedstawiać swoje opinie o diskutowanych sprawach. Odpowiedni ministrowie lub wiceministrowie mają obowiązek uczestniczenia w spotkaniach komisji zajmujących się sprawami wchodzącymi w zakres kompetencji resortów, które reprezentują.

Rada Ministrów uczestniczy w opracowaniu projektów ustaw oraz uchwał Rady Najwyższej. Ma prawo inicjatywy ustawodawczej oraz opiniowania i wnoszenia poprawek i uwag do projektów parlamentarnych.

Rada Najwyższa sprawuje również kontrolę nad rządem i organami władzy wykonawczej poprzez Urząd Kontroli Państwowej, powołany na mocy ustawy z 17 grudnia 1991 r. Naczelnego Kontrolera Państwowego oraz kontrolerów wybiera parlament na okres swojej kadencji i ma prawo odwoływać ich przed terminem. Urząd podejmuje działania na zlecenie Rady Najwyższej, Prezydium Rady Najwyższej, jej komisji i z własnej inicjatywy.

Oprócz uprawnień kontrolnych Urząd Kontroli Państwowej posiada pewne nietypowe dla tego rodzaju instytucji kompetencje: ma prawo inicjatywy ustawodawczej i pełni rolę rzecznika praw obywatelskich.

Prawo wyborcze

Wybory do Rady Najwyższej w 1990 r. przeprowadzone zostały na podstawie Ustawy o wyborach deputowanych ludowych Łotewskiej SRR z 11 listopada 1989 r. Czynne prawo wyborcze mieli obywatele Łotewskiej SRR, którzy ukończyli 18 rok życia. Bierne prawo wyborcze przysługiwało obywatelom Łotewskiej SRR, którzy ukończyli 21 lat i mieszkali na stałe na Łotwie od co najmniej dziesięciu lat.

Ograniczenie to nie dotyczyło wojskowych odbywających służbę na terenie Łotwy. Jako podmioty uprawnione do zgłaszania i wystawiania kandydatów na deputowanych ustawa wymieniała kolektywy pracownicze, studenckie i pracowników nauki, władze organizacji społecznych, zebrania wyborców w miejscu ich zamieszkania oraz zebrania wojskowych odbywających służbę w jednostkach.

Deputowanych wybierano w 201 jednomandatowych okręgach obejmujących po około 10 000 wyborców. Jeśli w danym okręgu wystawiono więcej niż dwóch kandydatów i w pierwszej turze żaden z nich nie uzyskał wymaganej większości głosów, przeprowadzano drugą turę wyborów. Ordynacja przewidywała również wybory uzupełniające w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w wyborze; gdy w danym okręgu wystawiono nie więcej niż dwóch kandydatów i żaden z nich nie otrzymał wymaganej większości głosów, a także w sytuacji wygaśnięcia mandatów deputowanych po ukonstytuowaniu się Rady Najwyższej, jeśli do zakończenia kadencji pozostawał ponad rok. Ustawa zakazywała łączenia mandatu deputowanego z wysokimi stanowiskami w rządzie oraz innych instytucjach państwowych podlegających Radzie Najwyższej.

Wybory do rad niższego szczebla (rejonowych, miejskich, dzielnicowych, wiejskich) przeprowadzano na takich samych zasadach, jak do Rady Najwyższej, w okręgach ustalonych odpowiednio do podziału administracyjnego kraju.

W związku z rozwojem sytuacji politycznej i dążeniem do utwierdzenia suwerenności państwa, po wyborach parlament łotewski wprowadził do ordynacji wyborczej kilka istotnych zmian. Przede wszystkim anulowano przepis zakazujący łączenia mandatu ze stanowiskami w rządzie i centralnych instytucjach państwowych. Z ustawy wykreślono również wszystkie przepisy dotyczące wyborców-wojskowych i wojskowych okręgów wyborczych. W ślad za tym anulowano odpowiedni przepis Konstytucji Łotewskiej SRR dający prawo zgłaszania kandydatów na deputowanych w jednostkach wojskowych. Na mocy uchwały Rady Najwyższej z 12 grudnia 1991 r., zawieszono przeprowadzanie wyborów uzupełniających do rad wszystkich szczebli łącznie z Radą Najwyższą.

Wybory do Sejmu wyznaczone na 5 i 6 czerwca 1993 r. odbędą się na podstawie Ustawy o wyborach Sejmu Piątej Kadencji, przyjętej przez Radę Najwyższą 20 października 1992 r. Jest to tekst ordynacji wyborczej z 1922 r. z poprawkami uwzględniającymi bieżącą sytuację polityczną. Ustawa ta opiera się na zasadzie wyborów proporcjonalnych. Każdy z pięciu administracyjnych regionów Łotwy (Ryga, Latgalia, Liwonia, Kurlandia, Semigalia) tworzy jeden wielomandatowy okręg wyborczy. Liczbę mandatów przypadających na każdy okręg ustala się proporcjonalnie do liczby wyborców. Czynne prawo wyborcze przysługuje obywatelom łotewskim po ukończeniu 18 lat. Bierne prawo wyborcze mają obywatele, którzy ukończyli 21 lat. Czynne i bierne prawo wyborcze przysługuje także obywatelom łotewskim mieszkającym na stałe za granicą.

Zgodnie z ustawą wybory organizuje Centralna Komisja Wyborcza składająca się z ośmiu członków. Pięciu z nich wybiera Rada Najwyższa, jednego - prezydium Sądu Najwyższego spośród swoich członków. Rada Najwyższa mianuje również po jednym członku na wniosek Światowej Federacji Wolnych Łotyszy i Związku Łotyszy w Rosji.

W praktyce wszystkie prace organizacyjne wykonuje Kancelaria Rady Najwyższej.

Listę kandydatów może zgłosić grupa co najmniej 100 wyborców (reprezentujących partie polityczne, organizacje społeczne oraz niezależne grupy wyborców). Każdy wyborca może podpisać tylko jedną listę. Trzy pierwsze osoby podpisane pod listą kandydatów uważane są za przedstawicieli zgłaszających i odpowiadają za wiarygodność wszystkich składanych dokumentów. Warunkiem zarejestrowania listy przez Centralną Komisję Wyborczą jest przedstawienie programu przedwyborczego ujętego w tekście nie przekraczającym 4000 słów i podpisanego przez osoby figurujące na liście kandydatów. Osoby zgłaszające listę muszą również przedstawić dowód wpłaty kaucji w wysokości 50 minimalnych płac miesięcznych. Wpłacenie kaucji upoważnia zgłaszających do zarejestrowania list wyborczych pod jedną nazwą we wszystkich okręgach wyborczych. Kaucja podlega zwrotowi jeżeli przynajmniej jeden kandydat z listy zdobędzie mandat w przynajmniej jednym okręgu wyborczym. Jeden i ten sam kandydat może występować na listach wyborczych o tej samej nazwie w kilku okręgach.

Kandydat na posła zostaje zatwierdzony na liście wyborczej pod warunkiem podpisania oświadczenia, że nie był i nie jest etatowym pracownikiem lub płatnym

współpracownikiem KGB, Ministerstwa Obrony ZSRR, rosyjskiej lub innych służb wywiadowczych, wywiadu lub kontrwywiadu wojskowego, agentem lub rezydentem tych instytucji, ani też właścicielem mieszkania służącego do celów konspiracyjnych. Oświadczenie takie musi być dołączone do listy kandydatów.

Wyborca może głosować zarówno na listę jak i na konkretnego kandydata. Na karcie do głosowania można postawić znak "+" przy nazwisku kandydata, skreślić nazwisko kandydata albo wrzucić do urny kartę do głosowania bez żadnych zmian.

W podziale mandatów biorą udział listy kandydatów, które w skali ogólnokrajowej uzyskały co najmniej 4% głosów. Wyniki głosowania obliczane są na podstawie metody Saint Lague'a. Liczbę głosów ważnych oddanych na każdą listę w okręgu wyborczym dzieli się przez kolejne liczby nieparzyste (1, 3, 5,...) tyle razy, ilu kandydatów znajduje się na danej liście. Uzyskane w ten sposób ilorazy ze wszystkich list w okręgu, szereguje się w porządku malejącym. Każda lista wyborcza otrzymuje tyle mandatów, ile największych liczb uzyska w przedziale określonym liczbą mandatów przypadających na dany okręg wyborczy. Przy podziale mandatów wewnątrz list bierze się dodatkowo pod uwagę liczbę głosów oddanych na konkretnego kandydata (znak "+" przy nazwisku) i ilość skreśleń. Jeśli jeden i ten sam kandydat zostaje wybrany w kilku okręgach, otrzymuje mandat w tym okręgu, w którym uzyskał największą ilość głosów. W pozostałych okręgach mandat otrzymuje następny kandydat z danej listy.

W wypadku wygaśnięcia mandatu pośła jego miejsce zajmuje następny kandydat z listy, który uzyskał największą ilość głosów.

Rada Najwyższa Republiki Łotewskiej nie uchwaliła ustawy o obywatelstwie. W czerwcowych wyborach wezmą udział obywatele Łotwy, których status został określony w postanowieniach Uchwały Rady Najwyższej "O przywróceniu obywatelstwa Republiki Łotewskiej i podstawowych zasadach naturalizacji" z 15 października 1991 r. Prawo do automatycznego przyznania obywatelstwa łotewskiego przysługuje osobom, które posiadały obywatelstwo łotewskie w dniu 17 czerwca 1940 r., a także ich potomkom. 1 marca 1993 r. oficjalnie zakończono rejestrację mieszkańców i wydawanie zaświadczeń o obywatelstwie. Władze łotewskie oceniają, że na podstawie przyjętego kryterium obywatelstwo uzyska ok. 70% osób obecnie mieszkających na obszarze kraju.

Aparat pomocniczy parlamentu

Administracja parlamentu łotewskiego składa się z trzech głównych pionów: Biura Prawnego, Biura Administracyjnego oraz Kancelarii.

Biuro Prawne, podlegające zastępcom przewodniczącego Rady Najwyższej, pomaga w opracowywaniu tekstów projektów ustaw i przygotowuje opinie prawne na temat projektów diskutowanych w parlamencie. Biuro Prawne prowadzi również rejestr inicjatyw ustawodawczych i zajmuje się kodyfikacją przyjętych ustaw. Zastępcom przewodniczącego podlegają ponadto dwie samodzielne jednostki: Centrum Prasowe i Dział Listów i Kontaktów z Obywatelami.

Biuro Administracyjne podlega bezpośrednio Przewodniczącemu Rady Najwyższej. Jest to jednostka typowo administracyjna, do jej zadań należy utrzymanie i

ochrona budynków parlamentu, zatrudnianie personelu, organizacja transportu i sprawy finansowe.

Bezpośrednią obsługą prac parlamentu zajmuje się Kancelaria, która podlega sekretarzowi Rady Najwyższej i jest kierowana przez Szefa Kancelarii. W ramach Kancelarii funkcjonuje Dział Informacji (4 osoby w 1992 r.), który przygotowuje codzienne przeglądy prasowe, zbiera wycinki prasowe obejmujące 167 tematów, gromadzi i opracowuje informacje na zlecenie deputowanych i wyższych urzędników administracji Rady Najwyższej.

Rada Najwyższa nie dysponuje własną biblioteką. Kancelaria podpisała umowę z Biblioteką Narodową Łotwy, gdzie stworzono Dział Dokumentacji i Informacji Parlamentarnej (6 wykwalifikowanych bibliotekarzy) współpracujący z poszczególnymi działami Kancelarii i Biurami Rady Najwyższej.

Bibliografia

Opracowania:

1. *About the Republic of Latvia, Supreme Council of the Republic of Latvia, Standing Commission on Human Rights and National Questions*, Ryga 1992.
2. *Latvia: Country and People*, Latvian National Fundation, Stockholm 1967.
3. A. Spekke, *A History of Latvia*, Stockholm 1957.
4. P. Łossowski, *Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918-1934)*, Ossolineum, Wrocław 1972.
5. Aryeh L. Unger, *Constitutional Development in the USSR. Guide to the Soviet Constitutions*, Methuen 1981.
6. D. L. Złatopolskij, *Wierchownyje Sowiety Sojuznych Respublik*, Moskwa 1967.

Ustawy:

1. *Konstytucja Republiki Łotewskiej z 15 lutego 1922 r.*, w: *Nowe Konstytucje*, red. Julian Makowski, Warszawa 1925.
2. *Konstytucja (Osnownyj Zakon) Łatwijskoj SSR, 18 aprila 1978 g.*, "Avost", Riga 1982.
3. *Zakon Łatwijskoj SSR "Ob izmieniach i dopolnienjach Konstituciji (Osnownogo Zakona) Łatwijskoj Respubliki"*, "Wiedmosti Wierchownoho Sowietu i Prawitelstwa Łatwijskoj SSR", no 48, 1989 g.
4. *Zakon Łatwijskoj Respubliki "O wniesienii izmienenij w gławu 9 `Sistema i principii diejatielnosti Sowietow narodnych deputatow' i w gławu 12 `Wierchownyj Soviet Łatwijskoj SSR' Konstituciji (Osnownogo Zakona) Łatwijskoj SSR"*, 18 sientiabria 1990 g.
5. *Zakon Łatwijskoj Respubliki "O wniesienii izmienenij w Konstituciju (Osnownoj Zakon) Łatwijskoj SSR"*, 28 nojabria 1990 g.
6. *Declaration of the Supreme Soviet of the Latvian SSR "On the Renewal of the Independence of the Republic of Latvia"*, May 4, 1990.
7. *The Constitutional Law of the Republic of Latvia "On the Republic of Latvia Status as a State"*, August 21, 1991.

8. *Republic of Latvia Constitutional Law "The Rights and Obligations of a Citizen and a Person"*, December 10, 1991.

9. *Law "On the Head of State of the Republic of Latvia until the Convention of the Saeima"*, September 15, 1992.

10. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki "O polożenii o postojannych komisjach Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki"*, 10 maja 1990 g., "Wiedomosti Wierchownogo Sowjeta i Prawitelstwa Łatwijskiej Respubliki" "WWSiPLR", No 20, 1990.

11. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki "O poriadkie ras-smotrienia zakonoprojektow"*, 19 ijunia 1990 g.

12. *Law "On Organizing the Republic of Latvia Supreme Council Activities until the Convention of the Saeima"*, August 25, 1992.

13. *Zakon Łatwijskiej Respubliki "O ministerstwach Łatwijskiej Respubliki"*, 13 nojabria 1991, "WWSiPLR", No 47/48, 1991.

14. *Law "On the Republic of Latvia Council of Ministers"*, March 18, 1992.

15. *Zakon Łatwijskiej Respubliki "O statusie narodnego deputata Łatwijskiej Respubliki"*, 28 maja 1990 g., "WWSiPLR", No 25, 1990.

16. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki "O statusie narodnych deputatow-wojennostużaszczich"*, 29 awgusta 1991 g.

17. *Zakon Łatwijskiej Respubliki "O wniesieni izmieninij w Zakon Łatwijskiej Respubliki "O statusie narodnego deputata Łatwijskiej Respubliki"*", 4 sentiabria 1991 g.

18. *Zakon Łatwijskiej Respubliki "O wniesieni izmieninij w Zakon Łatwijskiej Respubliki "O statusie narodnego deputata Łatwijskiej Respubliki"*", 30 ijunia 1992 g.

19. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki "Ob anulirownii deputatskich połnomoczij narodnych deputatow Łatwijskiej Respubliki - wojennostużaszczich"*, 2 oktabria 1991 g.

20. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki "Ob utwierżdenii zakluczenia parlamentskoj komisji i anulirowanii mandatow otdielnych narodnych deputatow Łatwijskiej Respubliki"*, 9 ijula 1992 g.

21. *Wremiennyje prawa "O frakcjach w Wierchownym Sowietie Łatwijskiej SSR"*, 4 maja 1990 g.

22. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki "O Frakcji "Rawnoprawie" Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki"*, 22 awgusta 1991 g.

23. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki "O wniesienii izmienenij i dopełnienij w Postanowlenije ot 4 maja 1990 goda "Ob utwierżdenii Wremiennyh praw o frakcjach w Wierchownym Sowietie Łatwijskiej SSR" i wo Wremiennyje prawa "O frakcjach w Wierchownym Sowietie Łatwijskiej SSR"*", 26 janwaria 1993 g.

24. *Zakon Łatwijskiej Respubliki "O Gosudarstwiennoj Kontrole Łatwijskiej Respubliki"*, 17 dekabria 1991 g., "WWSiPLR", No 4/5, 1992 g.

25. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki "O polożeniji o postajannych komisjach Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Respubliki"*, 10 maja 1990 g. "WWSiPLR", No 22, 1990 g.

26. *Zakon Łatwijskiej Respubliki "O dopełnienii zakonow Łatwijskiej SSR "O wyborach narodnych deputatow miestnych sowietow Łatwijskiej SSR" i "O wyborach narodnych deputatow Łatwijskiej SSR"*", 5 ijunia 1990 g.

27. *Zakon Łatwijskiej Republiki "O wniesieni izmienenij w zakony Łatwijskiej SSR `O wyborach narodnych deputatow Łatwijskiej SSR' i `O wyborach narodnych deputatow miestnych sowietow Łatwijskiej SSR"*, 21 nojabria 1990 g.

28. *Zakon Łatwijskiej Republiki "O wniesieni izmienenij w zakony Łatwijskiej SSR `O wyborach narodnych deputatow Łatwijskiej SSR"*, 19 nojabria 1991 g.

29. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Republiki "Ob otmienienie wyborow narodnych deputatow Łatwijskiej Republiki w Riżskom izbiratielnom okrugie no 62, Daugawpilskom izbiratielnom okrugie no 78 i Liepajskom izbiratielnom okrugie no 96"*, 20 nojabria 1991 g.

30. *Postanowlenije Wierchownogo Sowjeta Łatwijskiej Republiki "Ob otsroczkie wyborow narodnych deputatow"*, 11 diekabria 1991 g.

31. *Republic of Latvia Law "On the Elections of the Fifth Saeima"*, October 20, 1992.

Maj 1993 r.